

„Objektív szociológia” és induktív logika.

Mielőtt még Somló Bódog barátom a lélektan és a társadalmi tudomány viszonyát tárgyaló múltkori levelemre *) válaszolhatott volna, ismét szükségesnek találok, hogy e kérdésre nézve a *Huszedik Század* lapjain felszólaljak. Tekintve, hogy folyóiratunknak alig van száma, amelyben egy vagy több cikk a legkülönbözőbb módokon és főleg ellenállhatlan „indukciókkal” bizonyítani ne próbálná, hogy a lelki tényezők, a belátás, az értelem nem befolyásolják a társadalmi életet, e buzgóságom nem túlzás. Ítéljen különben erről az olvasó az alább elmondandók meghallgatása után.

Múltkori nyílt levelemben azt állítottam, hogy amikor ezek a sűrűn megjelenő cikkek bizonyítani kívánják, hogy az intézményeket nem az emberi bölcsesség hozza létre, hanem „a gazdasági struktúra, a szükségszerűség, a történeti erők” stb., kivétel nélkül mégis mindig kiderül, hogy igenis az érdek és az okosság hozza őket létre, és az ellenkezőnek egész bizonyítása, az egész induktió csupa hiú látszat. Nos éppen a múlt számban, nyílt levelemmel egyidőben, megint ily tartalmú cikk jelent meg egy R. jegyű író tollából: Loria *Társadalmi morfológia* című munkájának ismertetése. Ebben a könyvben R. szerint Loria kimutatja, hogy a társadalmi alakok végeredményben attól a viszonytól függenek, melyben a népesség az őt ellátó földterülettel van. Két ország (például egy anyaország és egy gyarmat), melynek

*) L. a *Huszedik Század* előző füzetét.

lakosai faj, kultúra, vallás, hagyomány vagyis az összes lélektani elemek tekintetében egyeznek, különböző társadalmi alakulatot fog mutatni, ha a népesség és a föld mennyisége közti viszony különböző. Viszont, ha az összes lélektani tényezők különbözők, de a népesség- föld- viszony egyenlő, mint például az anyaország egy régebbi korszakában és a gyarmat (újabb) idejében, a társadalmi alak mégis azonos lesz. Ebből Loria R. szerint azt állapítja meg (és R. ebben igazat ad neki), hogy az indukció (és pedig úgy a különbségek mint az egyezések módszere) azt bizonyítja, hogy „a lelki állapotok nem szociológiai tényezők”.*) Helyes-e ez a megállapítás? Nézzük először az első módszert! Legjobban példa fogja megvilágosítani a dolgot. Mit mondanánk egy fizikushoz, aki így okoskodnék: „Aszerint, amint egy testet kisebb vagy nagyobb magasságból ejtek le, az kisebb vagy nagyobb végsebességet fog nyerni, jóllehet mind a két esetben ugyanaz a föld van jelen. Ebből következik, hogy a test sebessége csak helyzetétől függ, ellenben a föld megléte és tömege nem sebességi tényező.”? Úgy-e a szemébe nevetnénk az ilyen fizikusnak? Úgy-e azt mondanók neki: „Uram, önnek igen gyöngye a logikája. Az ön „indukció”-ja csak azt bizonyítja, hogy a két eset különbözőségének nem az az oka, ami mind a két esetben egyenlő, és ez természetes, és ennek bizonyosságához nem kell semmi indukció. De hogy az, ami mind a két esetben egyenlő és ezért a két eset különbözőségének nem oka, egyáltalában nem tényezője mind a két eseménynek, az nem következik belőle. Az, a fizika nyelvén szólva, állandó határozó”.**) Ugyanez áll a Loria első módszeréről.***) Mind a két különböző társadalmi alak létrejövetelében múlhatatlan tényező, hogy a népesség élni akar, hogy tudja, hogy a földből lehet megélnie, hogy földet tud művelni, hogy mindegyik esetben belátja, hogy az adott körülmények közt, a rendelkezésre álló földterület mellett, az illető társadalmi alak a lehető leg-

*) Ez nem Loria, hanem az ismertető formulázása. A ritka szedés a cikkben is megvan.

**) Ez a fizikus ép annyira a maga helyén és ép oly jogos büszkeséggel mondhatná, hogy ő nem vallja a nehézségre nézve az elavult geocentrikus világfelfogást, mint amennyire a maga helyén és jogos büszkeséggel hangoztatják az objektív szociológusok, hogy ők nem vallják az emberi társadalomra nézve „az elavult antropocentrikus” világfelfogást.

***) R. szerint „nincs minden humor nélkül, hogy a lélektani elem ezen szuverén alábecsülője mennyi, valóban gyakran ördögi racionalizmust tételez fel az uralkodó osztályokról a kényszerítő ideológiák kiokoskodásában”. Dehogy, kérem; a humor abban van, hogy olyan indukciók alapján, mint a föntebbi, becsüli szuverén módon alá a lélektani elemet. — Megjegyzem, hogy én magam Loria e könyvét nem ismerem. Fölteszem, hogy R. helyesen adja vissza tartalmát.

célszerűbb rá nézve. Ha az emberek még nem volnának földművelők, vagy földművelés nélkül tudnák a testükből távozó anyagokat megint élvezhető összetételekbe visszaalakítani („mesterségesen” tudnák élelmet termelni), vagy ha mind megbolondulnának, ugyanaz a népszám és föld nem vezetne ugyanahhoz a társadalmi alakhoz. Amaz objektív tényezők a lelki, a kulturális tényezők nélkül tehát nem határozzák meg a társadalmi alakot. És sem Loria, sem R. meg nem elégednék ily objektív összefüggések megállapításával, ráció nélkülinek találná őket, és nem bízna általános érvényükben, bármennyiszer is tapasztalta őket, ha nem találná, hogy megegyeznek az ember lelki természetével, ha meg nem találná pszihikus racionálójukat.

Vessünk most egy pillantást az egyezések módszerére! Abban a két korszakban, amelyben az összes lelki tényezők állítólag különböznek, de a társadalmi alak mégis egyező, Loria és R. megfelelnek egy lelki tényezőről, amely mind a kettőben egyező. Ez megint az a lelki tényező, hogy mind a két korszakban az emberek a földből tudnak és akarnak megélni, és az a további tényező, hogy ama társadalmi alakot hiszik a lehető legcélszerűbbnek. E nélkül a közös lelki tényező nélkül a föld és a népesség közötti viszony azonossága megint nem vezetne a társadalmi alak azonosságához. *)

*) Loria és R. erre talán ezt felelik (de minthogy ez nem tényleges okoskodásuk, hanem csak föltevés, azért ide a vonal alá tesztem): „Mi kihagyhatjuk azt, hogy az illető emberek élni akarnak, és hogy tudják, hogy a földből megélhetnek; egyszerűen azt tesszük fel, hogy földet művelnek, ami egy objektív tény, mozgás. Hogy azt gondolják, hogy a társadalmi alakulatok, amelyeket létrehoznak, az adott körülmények között rájuk nézve legcélszerűbbek, azt szintén figyelmen kívül hagyhatjuk, mert az mindig előfordul, az alattomban értetődik. Így csupán objektív tényeket kötünk össze. Növényegyének egymáshoz való „társadalmi” viszonya, kölcsönös befolyásolása is az egyének száma és a földterület viszonya szerint fog alakulni, anélkül, hogy ebben lelki állapotot kellene közbeiktatnunk.”

Erre ezt válaszolom: „Ez megint helytelen logika; ez semmit sem bizonyít tételtek mellett. Nézzük először azt, amit a földből való élni akarásra és tudásra nézve mondotok. Más az, hogy valami határozó kihagyható, amennyiben helyette egy másik határozó vehető, mely törvényszerű függésben van tőle és amely így helyettesíthető, és más az, hogy az a valami nem tényező. Más dolog azt mondani, hogy az eső testnek mindenkor sebességét akár a lefolyt idő szerint, akár a befutott út szerint határozhatom meg, és más dolog azt mondani, hogy az idő nem határozó, az idő nem tényező. Az előbbi igaz, az utóbbi nem. Más dolog azt mondani, hogy a hőhatásokat pusztán energia-egyenletekben írhatom le, és nem kell a molekulamozgásra rekurálnom, és más dolog azt mondani, hogy a molekulák mozgásai (ha e föltevés megfelel a valóságnak) nem tényezők. Megint igaz az előbbi, nem igaz az utóbbi. Kihagyhatjátok a lelki tényezőket, de azért azok tényezők. Kihagyjátok az idegrendszerbeli tényezőket is, de azok szerintetek is tényezők. Hogy mely határozókkal kapcsolok össze egy tény, az a célszerűség kérdése. A társadalmi alak és a jól élni akarás és tudás közti kapcsolat fölülte célszerű kapcsolat. Annak ismerete például arra képesít bennünket, hogy előre mondjuk

Íme a *Huszedik Század* egy antipszichologikus „indukció”-jának elemzése valamennyi helyett. Merem mondani, hogy ennek a Loriától eredő és R.-től harcba vitt példánynak logikai kifogásolhatósága még jóval kisebb, mint a többieké, bármely szerzőtől is eredtek legyen (hozzávéve még a *Budapesti Napló Szabad Gondolat* rovatának hasonló irányú cikkeit). De hát hogyan is lehetne egy okoskodás logikus és reális (bármilyen jeles embertől származzék is), amely azt a nyilvánvaló tényt akarja megcáfolni, hogy a társadalom életében, az intézmények létesítésében az okosságnak szerepe van. Hát ugyan mi szerepe lenne egyáltalán az okosságnak a világon, ha e szerepe nem lenne? Minek gondolkodnánk, tanulnánk, szerkesztenénk szociálpolitikai folyóiratot különben? Miért reformerek ép az „intellectuel”-ek? Marx nem azért volt-e jeles és hatásos szociálpolitikus, mert okos ember volt? Kereshetjük-e a jeles és hatásos szociál-

a társadalmi alak megváltozását, ha a mezőgazdasági kémiai ismeretek megváltoznak, míg a földművelés objektív mozgása és a társadalmi alak közötti szegényesen induktív, empirikus, ráció nélküli kapcsolat erre nem képesít, sőt arra a hamis nézetre visz (ha ugyan ily ráció nélküli kapcsolatokra sokat adna az ember), hogy a létező társadalmi alakot az új ismeret mellett is megmaradónak higgyük. Az előbbi, racionális kapcsolat továbbá a politikában is fog vezethetni, arra fog taníthatni, hogy a társadalmi alakot megváltoztathatom új mezőgazdasági ismeretek terjesztése segélyével, míg a ti kapcsolatokat ebben nem lesz segítségemre, sőt esetleg e tekintetben is egyenesen meg fog téveszteni. A növényekről kevesebbet tudok és rájuk kevésbé tudok hatni, mint az emberekre azért, mert folyamataikat megelőző lelki állapotokról nincs tudomásom; ti erre a szegényebb sorsra akartok juttatni bennünket az emberi társadalomra nézve is. Amde a növényeknél is ismernem kell bizonyos a földből való táplálkozásukat irányító, az élni akarásnak és a megismerésnek (különbötetésnek) megfelelő elveket, hogy egy növényfajra nézve, amelyet e tekintetben addig empirikusan nem tanulmányoztam, előre megmondjam, hogy az egyének száma és a földterület közötti viszony az egyének milyen kölcsönös befolyásolására fog vezetni, és hogy az empirikusan talált befolyásolást ne fogadjam el változhatatlannak, hanem ezt változtatni tudjam, növénytermesztési politikát üzhessek.

Ami pedig annak a belátását illeti, hogy a létesített társadalmi alak célszerű, az, igaz, mindig előfordul. De nem áll az, hogy ugyanazon népszám-föld-viszony mellett az emberek mindig ugyanazt a társadalmi alakot tartják célszerűnek. A Loria-féle törvény legfőleggy nagyjában igaz, nem pontosan. Idő kell az illető társadalmi alak kiképződéséhez, idő, mert az emberek annak az alaknak célszerűségét nem látják mindjárt be. És ez az egyedüli forma, amelyben ezen esetben annak okát megjelölhetjük, hogy a Loria-féle törvény által megkívánt társadalmi alak abban az időben még nem áll fenn, és így ezt a tényezőt nem hallgathatjátok egyszerűen el, mint magától értetődőt. És csak e tényező számbavételével, a társadalmi alak célszerűségéről való meggyőzés segélyével, mozdíthatjátok elő e társadalmi alak létrejövetelét, csinálhattok politikát. E tényező hiánya folytán is kevésbé hathattok a növényekre, mint az emberekre. Ha beszélni tudnátok a növényekhez és hallgatnának rátok, ez segítség lenne velők szemben. Ti tehát ezen a ponton is egy célszerű kapcsolatot akartok kidobni.

De erre Loria és R. talán megint azt veti ellen: „Minthogy a növényeknél ez a lelki tényező hiányzik, az egységes természettudomány érdekében szükséges, hogy az embernél se vegyük számba”. Erre ez a

politikusokat a buták közt? Belenyugodnék-e R. abba, ha valaki azt mondaná róla, hogy okosság felhasználása nélkül tesz szociális reformjavaslatokat és gyakorol hatást?

Ez a kétségbeesett igyekezet a társadalmi életnek a lelki élettől való függetlenítésére abból a törekvésből származik, hogy a társadalomtudományból természettudomány legyen, anélkül, hogy e törekvéshez természettudományi ismeret járulna. Aki igazán tud egy kis természettudományt, az előtt nyilvánvaló, hogy az a tény, hogy az eszmélő lények akarnak, az örömet, az életet akarják, az a tény, hogy az egymást kizáró cselekvési módok közül azt választják, amelyet a legkellemesebb várokozás kísér, egyike azoknak az alapvető természettudományi tényeknek, amelyek közé tartozik, hogy a testek esnek, hogy a lehető legfüggetlenebben esnek, hogy a hő a magasabb hőfokú helyről az alacsonyabbra költözik stb.: a törtéetésnek egy végső iránya.*) Nem hogy kiküszöbölendő a tudományból, de természettudományi alaptény; legjobb esetben objektív idegrendszerbeli kifejezési móddal helyettesítendő, de nem külső objektív összefüggésekkel. Ebben a tényben van a társadalmi tudomány természettudományi alapja és nem holmi (hozzá még többnyire egyszerűen költött) organikus analógiákban. Hiszen az organikus összetétel ténye túlságos konkrét, bonyolódott arra, hogy alapvető tény legyen. R. ezt írja: [Loria szerint] „a társadalmi alakok egymást úgy váltják fel, mint a flórák és faunák a

felelet: „Mit tudjuk, hogy a növényeknél hiányzik-e?! Lehetséges, sőt nagyon valószínű, hogy megvan. Lehetséges, sőt nagyon valószínű, hogy megvan az egész világban, minden létezőnél. Lehetséges, hogy épen az ő tekintetbe vétele nélkül nem lehetséges a tudomány egységesítése. Lehetséges, sőt nagyon valószínű, hogy épen ő a végső magyarázat, ő benne van meg a végső magyarázatnak az a kelléke, amelyet őhajtunk, amelyet, ha el akarnék térni tárgyunktól, talán közelebb is megjelölhetnék, és amely minden kizárólag objektív összefüggésnél hiányzik. De azután: Nem elég, hogy a tudomány egységes legyen; kell, hogy célszerű legyen. Továbbá: Minthogy a lelki tényező, mint láttuk, a társadalmi alakok létrehozásában az általánosabb elv, az egységesítés csak vagy rajta, vagy a neki megfelelő idegtényezőn keresztül vezethet (de, hogy az utóbbi áll, az nem biztos), de nem merőben, „külső”, népszám-föld-viszony-féle összefüggéseken keresztül. Végre és újra és ezerszer: Ha nem is lenne meg a növényeknél, az embereknel megvan és tényező. Akadályozzuk meg a földből való élés és az illető társadalmi alakok, bizonyos fajta együttműködés célszerűségének tapasztalását egy embercsoportnál vagy őrjitsük meg épen, és a Loria-féle törvény nem fog érvényesülni.

*) A jólérzés maximumával járó cselekvés elve minden valószínűség szerint annak a fizikai elvnek egy esete, hogy a történetet a munka határozza meg. A jólérzés foka ugyanis minden valószínűség szerint a szervezet az időegységben végzett munkájának nagyságával párhuzamos. Ennek nem mond ellen az a tény, hogy közepes (nagyságú és tartamú) ingerlés az optimum, mert a munka alatt a felhasználó (disszimilatórius) és helyre-pótló (asszimilatórius) munka összegét kell érteni; ezek egyikének bizonyos fokon túl emelkedése pedig a másikat még nagyobb mennyiséggel csökkenti.

darwini elméletben”, és azt hiszi, hogy evvel valami dicsérőt mondott. Nézzük, mit ír egy természettudós a legkitűnőbb mechanikai rendszerek egyikében: „Méltán kétségbe vonhatjuk azt, mintha Darwin megoldása teljes lenne; Darwin maga kételkedik benne. Az összes külső körülmények semmit sem tehetnek, ha nem lenne valami, ami alkalmazkodni akar.” *) Valóban: képzeljük, hogy az élő lények nem élnek, de meghalni akarnának, és akkor az egész alkalmazkodás megszűnnék. Ugyané nézetre tért át Spencer élete végén, ugyané nézetben van ma csaknem minden természettudós, és innen a darwinizmus uralmának hanyatlása, a lamarckizmus, a neovitalizmus, a panpszihizmus stb. előrehaladása. Mialatt a mi magyar irodalmunkban a szociológiából kiküszöbölni akarják a pszichológiát, a világirodalomban bevitték a pszichológiát a botanikába (még pedig teljes egyetértéssel és azért, mert ma másképpen kifejezni nem képesek a botanikai tényeket) és a sejtфизиológiába.

Valóban ideje már, hogy megszűnjék ifjú magyar szociológiai irodalmunkban a történelmi materializmusnak antiintellektualisztikus tanul való odaállítása, amely azt minden értelméből kivetkőzteti. A történelmi materializmus csak mint pszichológiai (vagy legfőlegb talán valamikor mint pszichofiziológiai) elmélet igaz, és csak mint pszichológiai elmélet lehet szociálpolitika és agitáció alapja. Ne dobjuk ki az ideológiai tényezővel együtt a reális lelki tényezőt, az értelmet, amelyre egész politikánkban hatunk; ideje már, hogy megszűnjék e nevetséges ellenmondás. Ideje már, hogy megszűnjenek oly tudományosan szégyenletes kijelentések, hogy „az intézmények nem önkényes céltudatos cselekvés folytán jönnek létre, hanem szükségszerűen.” Hiszen az, hogy az ember a neki célszerűnek tetszőt cselekszi, az ép oly szükségszerű, mint az, hogy a testek esnek, és hogy a hőintenzitások kiegyenlítődnek. Ideje már, hogy megszűnjék az a képtelen nézet, hogy egy elméleti tudomány megtaníthatna bennünket arra, hogyan cselekedjünk, anélkül, hogy magunknak előbb irányunk lenne. És ideje már, hogy megszűnjék az a módszertani nézet, amelyet némelyek természettudományinak gondolnak, de amely minden természettudománnyal ellenkezik: mintha tudományosan jogosult csupán egy csomó egyidejűség és egymásutánsági összefüggés és valami fejlődéstörténet lenne, amelyekre (de csak állítólag) alapelv nélküli indukció, statisztikai

*) Mach, *Die Mechanik*, 4 kiad. 4S3. lap. A will szót Mach is ritkítva nyomatja.

és történeti adatok vezethetnének, és nem lenne jogosult, nyereséges, sőt óriási jelentőségű egy alapelvől való kiindulás, amely az emberi cselekvés terén ép olyan szerepet játszik, mint a munkavégzés határozó voltának elve a természettudományban, és amelynek érvényesülése a jelenségekben egyedül adja meg értelmünknek az indukcióinkban való bizalmat. A történelmi materializmus vagy annak az az általánosabb lélektani kifejezése, hogy a szükségletek és az ismeretek határozzák meg az intézményeket (a belátásos elmélet),*) ily alapelv. Az valószínűleg maga a munkaelv az emberi cselekvés terén.**)

Aki komolyan a materialisztikus történeti felfogás híve, az nem ítélné el azt, hogy az egész társadalmi életet egy alapelvre akarjuk visszavezetni, „mint a metafizikusok”, az ép oly kevéssé találhatja üresnek és komikusnak, hogy mindent a célszerűségi belátás döntsön el, amely kevéssé üres és komikus a munkaelv érvénye az egész természetben, és az nem vallhatja, hogy társadalmi tudomány majd csak ezután fog alapelv nélküli statisztikai és egyéb „fölvételekből” kikelni. Aki ez utóbbi nézeteket vallja, az nem hisz komolyan a történeti materializmusban. Aki egyszerre mind a két nézetet mondja a magáénak, annak egyik hite sem tiszta.

Pikler Gyula.

*) V. ö. e sorok szerzőjének *A jog keletkezéséről és fejlődéséről, Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése és A büntetőjog bölcselete* c. munkáit.

**) Az ideológiai tényezők hatástalansága körülbelül megfelel annak a fizikai igazságnak, hogy csak a munkavégzés döntő és, minden berendezés és egyéb tény lényegtelen a fizikai történés tekintetében. És épúgy amint a munkaelvet a legközönségesebb mindennapi tapasztalatokból vonták le, amelyek arra tanítottak, hogy mechanikai és másodosztályú (hő-) *perpetuum mobile* lehetetlen, úgy következik a történelmi materializmus a legközönségesebb mindennapi tapasztalatokból, amelyek arra tanítanak, hogy az emberek érdekből cselekesznek, érdek nélkül nem cselekesznek.

